

УДК 316.752:316.334.56

Борисов Р. І.

к. соц. н., ст. викладач кафедри соціології
соціологічного факультету Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна
ауд. 350, пл. Свободи, 6, м. Харків, 61022, Україна
+380992021097, e-mail: r.i.borysov@karazin.ua
DOI: [http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.1\(30\).144505](http://dx.doi.org/10.18524/2304-1439.2018.1(30).144505)

**ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ЗРУШЕНЬ МЕШКАНЦІВ МЕГАПОЛІСУ
(НА ПРИКЛАДІ м. ХАРКОВА)**

У статті аналізуються динаміка та чинники ціннісних зрушень мешканців Харкова. Проаналізовано результати регіонального дослідження «Традиційні, модерні та постмодерні цінності в українському мегаполісі (приклад Харкова)», в якому для оцінки спрямованості трансформації цінностей використана методологія Р. Інглхарта. Серед показників ціннісної трансформації розглянуті соціальне самопочуття, міра соціальної дистанції від інших соціальних груп, відношення до девіантних практик, ступінь задоволеності життям та фінансовим становищем, наявність можливості самостійно впроваджувати зміни у власному житті, оцінка можливих змін у майбутньому. Зазначено та обґрунтовано невідповідність спрямованості трансформації цінностей мешканців мегаполісу в короткотривалій та довготривалій перспективі.

Ключові слова: цінності, місто, соціокультурний простір, методологія Р. Інглхарта.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, нерідко є результатом ціннісних зрушень, які найбільш суперечливо відбуваються в місцях перетину культурних форм (за термінологією Ф. Бока), а саме у великих містах. Додаткову актуальність такі зрушення мають у містах, що знаходяться на прикордонні, зокрема Харкова, який наразі опинився на зіткненні багатьох кордонів, серед яких не лише міждержавні, але й кордон із зоною проведення АТО/ООС, близькість якої харків'янами відчувається особливо, міжкультурні кордони, що особливо проявляється в актуальному зараз зіткненні з багатьма переселенцями, що були вимушені покинути домівки на Сході України, а також завжди актуальній багатонаціональності населення міста, що була відчутною та призводила до продукування настроїв (ін)толерантності тощо.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження цінностей є одним з найбільш мейнстримних міжнародних напрямків, зокрема в Україні ціннісним зрушенням присвячені роботи О. Балакіревої, Є. Білоуса, К. Нагорняк, А. Ручки, О. Шестаковського та ін. Проблематика міста як соціокультурного середовища розглядається в роботах В. Кравченка, Л. Малес, О. Міхеєвої, О. Мусієздова, В. Середи, Ю. Сороки та ін.

Метою статті є визначення динаміки та вектора ціннісних зрушень мешканців Харкова, який знаходиться в умовах щонайменше подвійного пограниччя: між Україною і Російською Федерацією та між Україною і зоною проведення операції Об'єднаних сил (ООС). Емпіричну базу роботи склали результати регіонального дослідження «Традиційні, модерні та постмодерні цінності в українському мегаполісі (приклад Харкова)»¹. Для аналізу динаміки ми звернулися до даних загальноукраїнського опитування 2011 року (N = 1500), проведеного за тією самою методикою в межах шостої хвили Всесвітнього дослідження цінностей [1]².

Аналіз отриманих результатів виявив більшу близькість ціннісної системи харків'ян до полюсу традиційних цінностей, оскільки серед перших п'яти найбільш розповсюджених три є традиційними. Порівнюючи з результатами всеукраїнського дослідження 2011 р., відзначимо зростання цінності безпеки (4,23 та 4,74 бала відповідно), що, на нашу думку, пов'язано із подіями на Сході України. Зазначимо, що плинність кордонів та чимала частина переселенців особливо актуалізують цю тему для харків'ян. Окрім того, спостерігається зростання важливості модерних цінностей, а саме важливість бути багатою людиною (3,02 та 3,32 бала відповідно) та добре проводити вільний час (3,15 та 3,71 бала відповідно). Одночасно, але більш повільно зростає значущість бути творчою особистістю та йти своїм шляхом (3,57 та 3,88 бала відповідно), а також турботи про природу (4,06 та 4,41 бала відповідно).

Характеризуючи соціальні умови трансформації ціннісних орієнтацій харків'ян, ми виділили низку показників, серед яких основними є соціальне самопочуття мешканців Харкова, міра соціальної дистанції від інших соціальних груп, ставлення до девіантних практик, ступінь задоволеності життям та, окремо, фінансовим становищем, наявність можливості самостійно впроваджувати зміни у власному житті та оцінка можливих змін у майбутньому.

Одним з суттєвих чинників поширення певного типу цінностей в суспільстві є його соціально-психологічний стан. Характеризуючи масову свідомість українців в 1990-ті роки, Є. Головаха та Н. Паніна номінують її як стан соціального цинізму. За Є. Головахою, «основним наслідком поширення у суспільстві соціального цинізму було руйнування основ соціальної довіри, поваги та відповідальності за свої вчинки перед іншими людьми. По суті, це означало руйнування соціального капіталу, який є вирішальним фактором зростання суспільного добробуту та перспективи сталого розвитку соціуму» [2, с. 53]. Базуючись на результатах моніторин-

---

¹ Дослідження було проведено за участю автора в період з 23 листопада по 1 грудня 2017 р. (за репрезентативною вибіркою опитано 800 мешканців Харкова; керівник — д. с. н. О. О. Мусієздов).

² Порівняння цих масивів даних є коректним за умови усвідомлення того, що населення України в цілому та населення Харкова зокрема відрізняються щонайменше за типом поселення. Відмінності між результатами дослідження можуть бути пояснені двома чинниками: зміною часу, а звідси і вступом нової генерації до лав повнолітніх громадян України, а також специфікою міста-мегаполіса, яким є Харків.

гових досліджень, Є. Головаха формулює тезу про синдром «аморальної більшості», витоком якого є уявлення про необхідність збільшення рівня захищеності від девіантних дій оточуючих. Цей синдром є суттєвим інгібітором постматеріалістичних цінностей, оскільки призводить до акцентуації уваги перш за все на безпеці індивіда.

В інструментарії дослідження як показник рівня соціального цинізму було використано питання, сформульоване наступним чином: «В цілому, чи вважаєте ви, що більшості людей можна довіряти або, навпаки, треба бути дуже обережним в стосунках з ними?». Згідно з результатами дослідження лише 27,5 % харків'ян вважають, що більшості людей можна довіряти, натомість дві третини (66,1 %) негативно відповіли на це питання. Порівнюючи з результатами дослідження 2011 р., зазначимо, що попри низку криз та близькості Харкова до кордонів, харків'яни в цілому більше схильні до довіри оточуючим (23,3 % та 27,5 % відповідно).

Одним з суттєвих чинників формування цінностей є не лише асоціювання, але й протиставлення себе групам або практикам, що відбувається шляхом становлення соціальної дистанції. Згідно з Г. Зіммеlem, соціальна дистанція виконує функцію підтримки соціального статусу індивіда, поняття використане ним для пояснення процесів соціальної взаємодії, що відбувається на певній відстані [3, с. 412]. З метою визначення соціальних груп, відносно яких харків'яни відчувають певну соціальну дистанцію, було модифіковано шкалу Е. Богардуса: респонденти називали ті групи, з представниками яких вони не бажають проживати по сусідству.

Опитування показало, що найбільша дистанція існує відносно тих груп, для представників яких типовою є девіантна поведінка: наркомани (95,5 % респондентів не хотіли би жити з ними по сусідству) та алкоголіки (88,5 % відповідно). Щодо представників інших груп харків'яни не є настільки упередженими. Близько половини респондентів не хотіли б жити поруч к гомосексуалістами (47,8 %), третина — із людьми, хворими на СНІД (35,1 %). Відносно інших категорій дистанція є значно меншою: іммігрантів, іноземних працівників (18,8 %), людей інших рас (14 %), людей, що спілкуються іншими мовами (9,6 %), людей іншої релігії (7,1 %), переселенців з Донецької та Луганської областей або Криму (3,8 %) та пар, що живуть разом, але не одружені (3,4 %).

При порівнянні цих даних із результатами 2011 р. необхідно відзначити такі відмінності: суттєвою є розбіжність у ставленні до гомосексуалістів (62,1 % у 2011 р. та 47,8 % у 2017 р.) та людей, хворих на СНІД (52,3 % та 35,1 % відповідно). Деякі зрушення помітні і на прикладі ставлення до людей, які належать до інших релігій (15,3 % та 7,1 % відповідно) та пар, що живуть разом, але не одружені (8,6 % та 3,4 % відповідно). Отже специфічною характеристикою відчуття соціальної дистанції харків'янами є порівняно толерантніше ставлення до соціальних груп, що мають соціальні характеристики, відмінні від нормальних в уявленні харків'ян. Відсутність великої міри дистанційованості є одною з суттєвих ознак відкритості харків'ян до поширення постматеріалістичних цінностей.

В ході дослідження було проаналізовано ставлення до девіантних соціальних практик, деякі з яких є патологічними з точки зору суспільства, побудованого на традиційних цінностях. На думку Е. Дюркгейма, жорсткість ставлення до певних типів девіантної поведінки, які не пов'язані із насиллям та покарання за які регламентуються кримінальним кодексом, перевага норм репресивного права, спрямованого перш за все на покарання, в протилежність реститутивному праву, спрямованому на відшкодування шкоди, є однією з ознак розвиненого суспільства, яке характеризується домінуванням механічної солідарності [4, с. 101–104]. Синтезуючи концепцію типів соціальної солідарності із концептом постматеріалістичних цінностей Р. Інглхарта, зазначимо, що обидва соціологи протиставляють цінності економічного розвинутого (у концепції Р. Інглхарта мова йде про економічний розвиток як запоруку можливості відмови від ціннісних орієнтацій, спрямованих на забезпечення безпеки [5, с. 45]) суспільства традиційним цінностям.

Для детального аналізу був побудований індекс, в якому 1 балом позначається соціальна практика, яка ніколи не заслуговує на виправдання, 10 балами — та практика, що завжди заслуговує на виправдання. Аналіз результатів дослідження показав, що найменш толерантне ставлення простежується відносно тих практик, що пов'язані з різними формами фізичного насилля. Так, з точки зору харків'ян, такими діями, що не мають майже ніяких виправдань, є побиття чоловіком дружини (1,3 бала), насилля проти інших людей, з якими індивід не пов'язаний родинними зв'язками (1,4 бала), побиття дітей батьками (1,6 бала) та такий специфічний вид насилля, як самогубство (1,7 бала). До майже повністю несприйнятливих практик необхідно додати крадіжку чужої власності (1,4 бала) та отримання хабара при виконанні службових обов'язків (1,8 бала). Трохи більш прийнятною практикою є несплата податків в тому випадку, якщо є така можливість (2,6 бала). Друга група соціальних практик, які скоріше не мають виправдань, належать проституція (3,2 бала), гомосексуалізм (3,3 бала), проїзд без оплати в громадському транспорті (3,5 бала) та отримання державних виплат, на які у людини не має права (3,7 бала). Третя група практик не отримала однозначної оцінки з точки зору можливості їхнього виправдання: аборт (4,9 бала) та розлучення (6,5 бала). Скоріше прийнятною практикою, з точки зору харків'ян, є сексуальні відносини до шлюбу (7,1 бала).

Відзначимо відмінності даних щодо можливості знайти виправдання наведеним типам соціальних практик у порівнянні зі всеукраїнським дослідженням 6-річної давнини. Так, зафіксовано менш толерантне ставлення до побиття дітей батьками (2,3 бала в 2011 р. та 1,6 бала в 2017 р.) та крадіжки чужої власності (1,6 та 1,4 бала, відповідно). Відзначимо, що суттєві трансформації інституту сім'ї призводять до подальшої реконфігурації простору дитинства, поступовий перенос акценту з репродукування батьківських практик до вироблення самостійних конфігурацій шляхом розвитку уяви, незалежності, самовираження, надання більшої суб'єктності дитині. Репресивний контроль з боку батька, характерний для патріар-

хальної сім'ї, побудованої на традиційних цінностях, поступово відходить у минуле.

Деякі практики, з точки зору харків'ян, залишаються скоріше неприйнятними, але фіксується поступове толерування ставлення до проституції (2,5 та 3,2 бала, відповідно), гомосексуалізму (2,5 та 3,3 бала, відповідно), абортів (3,7 та 4,9 бала, відповідно), розлучення (5,4 та 6,5 бала відповідно), сексуальні стосунки до шлюбу (5,6 та 7,1 бала відповідно).

Визначаючи ступінь задоволеності харків'ян життям, яку розглянуто як показник відповідності життєдіяльності декларованим ціннісним орієнтаціям, зазначимо, що середній показник, для визначення якого був побудований відповідний індекс, за яким 1 бал відповідав альтернативі «абсолютно не задоволений», а 10 балів — «абсолютно задоволений», є трохи більшим за середній показник — 6,15 бала. Зазначимо, що ці результати майже не відрізняються від результатів, зафіксованих у всеукраїнським опитуванням 2011 р., у якому індекс був рівний 5,9 бала. Відзначимо і те, що задоволеність життям корелює із почуттям щастя (коефіцієнт Пірсона $R=0,39$ значущий на рівні 1 %).

Зазначимо, що були виявлені певні розбіжності в оцінках задоволеності фінансовим становищем сім'ї та тією позицією, що вона займає порівняно з іншими сім'ями. Побудувавши відповідні індекси, в яких 1 балом позначалося абсолютне незадоволення фінансовим становищем, а 10 балів — абсолютне задоволення, у результаті дослідження ми дійшли висновку щодо більшої незадоволеності: індекс за цим показником дорівнює лише 4,6 бала. Необхідно додати, що в процесі порівняння із результатами дослідження 2011 р. виявилось певне протиріччя: з одного боку, наявні показники задоволеності фінансовим становищем родини є трохи більшими (4,62 та 4,53 бала відповідно), з іншого боку, становище на сходинці, що позначає розбіжність у доходах, є трохи меншим. Отже було зафіксовано поступовий розрив між показниками позиції в вертикальній соціальній стратифікації суспільства та ступенем задоволеності фінансовим становищем сім'ї.

Орієнтація на власну соціальну активність є суттєвим елементом постмодерних цінностей. Зазначимо, що цей показник був вимірний за допомогою питання щодо того, чи є у респондента можливість самостійно контролювати власне життя, чи воно визначається здебільшого зовнішніми обставинами. За побудованим індексом, в якому 1 балом позначалась відповідь «зовсім немає вибору», а 10 балами — «повний вибір та контроль», харків'яни оцінюють ступінь контролю над життям як такий, що є результатом синтезу впливу і зовнішніх обставин, і власних дій (6,11 бала). Зазначимо, що в порівнянні з даними 2011 р., цей індекс є нижчим (6,11 та 6,54 відповідно), що призводить до висновку щодо уявлення харків'янами надмірної детермінації власного життя.

Суттєвим елементом соціального самопочуття є сприйняття майбутніх зрушень у повсякденному житті. Негативна оцінка та страх перед майбутнім є тим чинником, що орієнтує особистість на стратегії (само)збереження, найбільше притаманні традиційному суспільству. Аналізуючи

оцінки харків'янами майбутнього, ми схарактеризували ставлення до змін у професії, технологіях та пошани до влади. Згідно з результатами дослідження, потенційне зменшення важливості роботи у майбутньому оцінено позитивно 52,3 % харків'ян, негативно — 9,2 % харків'ян. Більш цікавою є наявність високої долі людей, які не змогли відповісти однозначно на це питання — 38,5 %. Аналізуючи значущість роботи в житті останніх, ми виявили, що 40,4 % вважають роботу дуже важливою, а 22,2 % — скоріше важливою. Ці дані є відмінними від результатів по цілому масиву (доля тих, для кого важлива перш за все робота, є меншою: 62,6 % та 77 % відповідно), але не настільки, щоб не пояснити такі результати тим, що значна частина цієї групи сприймає роботу скоріше як джерело матеріального доходу, ніж як спосіб самореалізації, оскільки не цікавиться можливими змінами обсягу часу, що витрачається на виконання професійної діяльності. Відзначимо специфіку Харкова, мешканці якого значно краще оцінюють можливість зменшення важливості роботи в майбутньому: за даними 2011 р. відзначимо, що доля українців, які позитивно оцінюють зменшення важливості роботи, є значно меншою — 32,1 %, натомість доля тих, хто негативно сприймає такі зміни, досягає 42,4 %.

Можливість збільшення уваги до розвитку технологій була позитивно оцінена 61,4 % харків'ян, що є показником, трохи меншим порівняно з даними всеукраїнського дослідження 2011 р. — 69,4 %.

Цікавим виявилось порівняння результатів досліджень за показником оцінки перспективи зростання пошани до влади. Зважаючи на нещодавній зрушення в політичній сфері, апогеєм яких став лютий 2014 р., дані проведеного дослідження дозволяють дійти висновку щодо існування чималой долі харків'ян, які негативно оцінюють можливість укріплення авторитету влади — 11 %. Викликає тривогу наявність «пасивної більшості» (49 %), яка демонструє апатію у ставленні до політичних процесів в країні. Зазначимо, що високий рівень недовіри та неготовності до активних політичних дій є тим чинником, що перешкоджає побудові соціального капіталу, який, за Дж. Коулманом, сприяє формулюванню та встановленню соціальних норм та утворенню асоціацій [6, с. 124], а відтоді — появі активного громадянського суспільства.

З огляду на важливість дослідження процесу формування цінностей у процесі соціалізації ми проаналізували відповіді респондентів щодо того, яким саме якостям потрібно навчати дітей. Зазначимо, що відповідь на таке питання є індикатором не тільки й не стільки дійсної спрямованості виховного/соціалізаційного процесу дітей України (оскільки респонденти були не лише самі батьки) але й індикатором існуючих нормативних тверджень щодо сприйняття таких особистісних якостей, отримання яких стане в нагоді в подальшому житті дитини. Тобто ми розглядаємо питання сприйняття низки якостей, якими повинна володіти дитина, як проєктивних, що відображають думку респондентів щодо існуючих ціннісних координат українського суспільства.

Отже в інструментарії дослідження респондентам були запропоновані 11 якостей, з яких необхідно було обрати до п'яти таких, які є особливо

важливими для виховання дітей у сім'ї. Згідно з результатами нашого дослідження, найбільш важливою якістю є працьовитість, необхідність якої відмітили 81,7 % респондентів. Трохи менша доля харків'ян вважають за необхідне виховувати у дитини відповідальність — 76,9 %. Близько половини харків'ян вважають, що наступні чотири якості є майже однаково необхідними для виховання дітей, а саме: терпимість і пошана до інших людей (54,4 %), незалежність (52,7 %), самовираження (52,2 %) та рішучість (51,7 %). Серед значущих якостей також необхідно назвати ощадливість (38,3 %) та уяву (25,9 %). Інші якості вважаються менш необхідними та займають останні рангові позиції: безкорисливість (21,3 %), слухняність (16,7 %) та релігійність (10,2 %).

Порівнюючи ці результати із дослідженням, проведеним у 2011 р., відзначимо дуже значні відмінності: відрізняється оцінка восьми особистісних якостей із 11. Вважаючи за потрібне зафіксувати зміну не лише кількісних, але й якісних показників, акцентували увагу на зміні рангових позицій особистісних якостей. І якщо працьовитість та відповідальність не втрачають своїх позицій, то терпимість та пошана до інших вже не займають однозначно третю позицію. По-перше, оцінка необхідності цієї якості трохи зменшується (з 59,7 % до 54,4 %), по-друге, до неї за значущістю долучаються такі якості, що відповідають постмодерністським цінностям (за Р. Інглхартом), а саме самовираження (зростання з 32,1 % до 52,2 %; з 8-ї рангової позиції до 3-6-ї), рішучість (з 38,9 % до 51,7 %; з 7-ї рангової позиції до 3-6-ї) та незалежність (з 42,5 % до 52,7 %; рангова позиція практично не змінилась). Одночасно зафіксовано зниження важливості особистісних якостей, які пов'язані з орієнтацією на збереження, а саме слухняність (від 42,8 % до 16,7 %; з 4-6-ї рангової позиції до 10-ї) та ощадливість (від 44,7 % до 38,3 %; з 4-6-ї рангової позиції до 7-ї). Звернемо увагу і на втрату позицій релігією (з 23,1 % до 10,2 %), відмінності в оцінках необхідності виховання в межах якої, на наш погляд, пояснюються скоріше урбаністичним характером поселення харків'ян, ніж реальним зниженням значущості такої традиційної цінності за останні 6 років.

Результати дослідження дозволили зафіксувати трансформацію ціннісних орієнтацій харків'ян щодо виховання особистісних якостей їхніх дітей. Ці зміни не є кардинальними (перші рангові місця зберігаються та не втрачають своїх позицій навіть у кількісному вимірі), однак одночасно відбувається поступове зниження значущості якостей, які змістовно пов'язані із традиційними цінностями (слухняність та релігійність) або орієнтацією на безпеку та збереження (ощадливість). На наш погляд, такі результати дозволяють зробити прогноз щодо поступового зростання важливості постматеріалістичних цінностей в житті харків'ян у середньо- та довгостроковій перспективі в разі відсутності значного економічного погіршення, яке, за словами Р. Інглхарта та К. Вельцеля, суттєво обмежує об'єктивні можливості свободи вибору.

Отже було зафіксовано, що ціннісна ієрархія мешканців Харкова знаходиться відносно ближче до полюсу традиційних цінностей. В той же час маємо змістовну невідповідність показників ціннісних зрушень: з одного

боку, політична та економічна криза призводить до повільного зміщення ціннісного простору до традиційних та модерних цінностей в короткотривалій перспективі, з іншого, маємо зазначити більшу відповідність спрямованості особистісних якостей, що приписані дітям, до постматеріалістичного вектора, що має потенціал актуалізації у середньо- та довгостроковій перспективі. Більш детальний аналіз розриву цінностей по-колінь, що фіксується зі слів «батьків», потребує подальших ґрунтовних розробок.

Список використаних джерел і літератури

1. WVS Documentation Wave 6 (2010–2014). World Values Survey. — Way of access: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp> (13.11.2017).
2. Головаха Є. Соціальний цинізм і аномія в українському суспільстві: загальна динаміка і останні зміни. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. — 2014. — Way of access: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1(1)_6).
3. Зиммель Г. Социальная дифференциация. Социологические и психологические исследования. *Зиммель Г. Избранное. Созерцание жизни*. — Москва: Юрист, 1996. — С. 301–465.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. — Москва: Канон, 1996. — 432 с.
5. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия. Последовательность человеческого развития. — М.: Новое издательство, 2011. — 464 с.
6. Коулман Д. Капитал социальный и человеческий: Общественные науки и современность. — 2001. — № 3. — С. 121–139.
7. Мусієздов О. О. Миська ідентичність у (пост)сучасному суспільстві: український досвід. — Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. — 348 с.
8. Панина Н. В. Образ жизни и психологическое состояние населения Украины в условиях перехода от тоталитаризма к демократии. *Панина Н. В. Избранные труды по социологии*: в 3 т. — Т. 2: Теория, методы и результаты социологического исследования образа жизни, психологического состояния и социального самочувствия населения / сост. и ред. Е. И. Головаха. — К.: Факт, 2007. — С. 9–176.
9. Панина Н. В. Национальная толерантность и идентичность в Украине: опыт применения шкалы социальной дистанции в мониторинговом социологическом исследовании. *Социологический журнал*. — 2006. — № 3–4. — С. 102–126.
10. Шестаковский О. П., Білоус Є. В. Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку: наукова доповідь / за ред. О. М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». — К., 2015. — 36 с.

References

1. WVS Documentation Wave 6 (2010–2014). Accessed November 13, 2017. [WVSDocumentationWV6.jsp](http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp)
2. Golovaha, Yevhen «Social'ny'j cy'nizm i anomiya v ukrayins'komu suspil'stvi: zagal'na dy'namika i ostanni zminy». *Ukrayins'ke suspil'stvo: monitory'ng social'ny'x zmin* (2014). [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrsoc_2014_1(1)_6).
3. Zimmel', Georg «Sotsial'naya differentsiatsiya». *Sotsiologicheskie i psikhologicheskie issledovaniya» Izbrannoe. Sozertsanie zhizni*. Moskva: Yurist, 1996: 301–465.
4. Dyurkgejm, Emile «O razdelenii obshhestvennogo truda». Moskva: Kanon, 1996
5. Ingkharth, Ronald ta Vel'tsel', Kristian «Modernizatsiya, kul'turnye izmeneniya i demokratiya. Posledovatel'nost' chelovecheskogo razvitiya». Moskva: novoe izdatel'stvo, 2011
6. Koulman, James «Kapital sotsial'nyj i chelovecheskiy» *Obshhestvennye nauki i sovremenost':3* (2001): 121–139.
7. Musiyezdov, Oleksiy «Mis'ka identy'chnist' u (post)suchasnomu suspil'stvi: ukrayins'ky'j dosvid : monografiya» Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2016

8. Panina, Natal'ya «Obraz zhizni i psikhologicheskoe sostoyanie naseleniya Ukrainy v usloviyakh perekhoda ot totalitarizma k demokratii» Izbrannye trudy po sotsiologii : v 3 t. — T. 2 : *Teoriya, metody i rezul'taty sotsiologicheskogo issledovaniya obraza zhizni, psikhologicheskogo sostoyaniya i sotsial'nogo samochuvstviya naseleniya*, Kyiv : Fakt, 2007: 9–176.
9. Panina, Natal'ya ta Golovakha, Evgenij «Natsional'naya tolerantnost' i identichnost' v Ukraine: opyt primeneniya shkaly sotsial'noj distantsii v monitoringovom sotsiologicheskom issledovanii» *Sotsiologicheskij zhurnal*: 3–4 (2006): 102–126.
10. Shestakovs'kyj, Oleksiy ta Bilous, Yevgen Bazovi kul'turni osobly'vosti ukrayins'kogo suspil'stva i mozhly'vosti yix vy'kory'stannya dlya social'no-ekonomichnogo rozvy'tku: naukova dopovid' Kyiv, 2015.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2018

Борисов Р. И.

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
ауд. 350, пл. Свободы, 6, г. Харьков, 61022, Украина
+380992021097, e-mail: r.i.borysov@karazin.ua

ДИНАМИКА ЦЕННОСТНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ЖИТЕЛЕЙ МЕГАПОЛИСА (НА ПРИМЕРЕ г. ХАРЬКОВА)

Резюме

В статье анализируются динамика и факторы ценностных сдвигов жителей Харькова. Указана актуальность исследования городской социокультурной среды как пространства выработки специфических ценностей городских сообществ. Проанализировано специфическое положение Харькова как города, исторически находящегося в условиях пограничья. В качестве эмпирической базы проанализированы результаты регионального исследования «Традиционные, современные и постмодернистские ценности в украинском мегаполисе (пример Харькова)», в котором для оценки направленности трансформации ценностей использована методология Р. Инглхарта. Определение динамики трансформации ценностей опиралось на результаты всеукраинского опроса 2011 г., проведенного с использованием той же методологии. Среди показателей ценностной трансформации рассмотрены социальное самочувствие, степень социальной дистанции от других социальных групп, отношение к девиантным практикам, степень удовлетворенности жизнью и финансовым положением, наличие возможности самостоятельно внедрять изменения в своей жизни, оценка возможных изменений в будущем. Сделан вывод о сравнительно меньшей степени неприятия жителями мегаполиса девиантного поведения и групп людей, которые их продуцируют, что свидетельствует об открытости к постматериалистическим ценностям. Зафиксирован постепенный разрыв между показателями позиции в вертикальной социальной стратификации общества и степенью удовлетворенности финансовым положением семьи. Указано и обосновано несоответствие направленности трансформации ценностей жителей мегаполиса в краткосрочной и долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: ценности, город, социокультурное пространство, методология Р. Инглхарта.

Borysov R. I.

Department of Sociology, The School of Sociology, V. N. Karazin
Kharkiv National University
r. 350, Svobody sq., 6, Kharkiv, 61022, Ukraine,
+380992021097, e-mail: r.i.borysov@karazin.ua

DINAMICS OF VALUES TRANSFORMATIONS OF CITIZENS OF METROPOLIS (EXAMPLE OF KHARKIV)

Summary

The article presents the results of analyze the dynamics and factors of the value changes of the inhabitants of Kharkiv. The relevance of the study of urban socio-cultural environment as a space for the development of specific values of urban communities has been pointed out. The specific position of Kharkiv as a city that is historically located in the boundary conditions was analyzed. The results of the regional research «Traditional, Modern and Postmodern Values in the Ukrainian Megapolis (example of Kharkiv)» have been analyzed as an empirical base, in which the R. Inglehart's methodology was used to assess the orientation of the transformation of values. The definition of the dynamics of the transformation of values was based on the results of the Ukrainian research that was conducted in 2011, carried out according to the same methodology. Among the indicators of value transformation were used social well-being, the measure of social distance from other social groups, the relation to deviant practices, the degree of satisfaction with life and financial position, the ability to independently implement change in their own lives, an assessment of possible changes in the future. It is concluded that relatively less rejection of the inhabitants of the megalopolis of deviant behavior and the groups of people surrounding them testifies to openness to post-materialist values. There is a gradual gap between the indicators of the position in the vertical social stratification of society and the degree of satisfaction with the financial situation of the family. The mismatch of the direction of the transformation of the values of the inhabitants of the metropolis in the short and long term is pointed out and substantiated.

Key words: values, city, sociocultural space, R. Inglehart's methodology